

РЕЦЕНЗІЯ

**кандидатки юридичних наук Туманянц Ануш Робертівни
(рецензента) на дисертацію Аббасової Дарії Лазимівни «Правове
забезпечення та реалізація етичних норм у кримінальному процесі
України», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право»**

Оцінка актуальності обраної теми. Гідність людини, поряд із життям, здоров'ям, недоторканністю та безпекою, в Україні на рівні Конституції визнано найвищими соціальними цінностями.

У сфері кримінального процесу етичні норми відіграють велике значення, оскільки є гарантією дотримання правових норм, впливають на правосвідомість суб'єктів кримінального процесу, детермінують особливості окремих процедур кримінального провадження.

З метою підкреслення актуальності розглядуваної дисертанткою тематики, вона виокремлює випадки безпідставного обмеження, порушення прав людини при здійсненні кримінальних процесуальних процедур, що пов'язані з тим, що: (а) окремі положення кримінального процесуального законодавства, попри його гуманістичну спрямованість, не враховують приватні інтереси під час виконання завдань кримінального провадження, суперечність між якими може викликати етико-правові дилеми; (б) суб'єкти правозастосування подекуди викривлено сприймають кримінальні процесуальні норми, демонструючи позитивістську концепцію розуміння права або мають широкі дискреційні повноваження щодо прийняття процесуальних рішень у кримінальному провадженні, які передбачають втручання у приватну сфери життя людини. З огляду на зазначене можна цілком підтримати тезу Дарії Лазимівни про те, що проведене комплексне

дисертаційне дослідження правового забезпечення та реалізації етичних норм у кримінальному процесі України є актуальним та дозволить визначити проблемні аспекти нормотворчості та правозастосування у вказаній сфері, а також надати обґрунтовані пропозиції і рекомендації для їх вирішення.

Таким чином, у рецензента є всі підстави констатувати актуальність обраної дисертанткою теми дослідження.

Оцінка наукової обґрунтованості положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та оволодіння здобувачкою методологією наукової діяльності. Викладені в роботі наукові положення та висновки є аргументованими, обґрунтованими та переконливими. Про достатній рівень достовірності проведеного дослідження значною мірою свідчить опрацювання здобувачкою істотного обсягу літературних джерел: робота містить список із 555 використаних наукових, нормативних та правозастосовних джерел. Вагомості роботі надає емпірична база, на яку спирається дисертантка – рішення Європейського суду з прав людини, Конституційного Суду України, Верховного Суду, постанови Пленуму Верховного Суду України, рішення та роз'яснення Ради адвокатів України, рішення Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів, Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатів регіонів та результати проведеного узагальнення практики, в межах якого опрацьовано судові рішення, внесені до Єдиного державного реєстру судових рішень. Крім того, у межах дослідження проведено анкетування, в рамках якого опитано 545 фахівців у галузі кримінальної юстиції, які репрезентують органи досудового розслідування, органи прокуратури, адвокатуру та наукові установи.

Достовірність, повноту та об'єктивність отриманих результатів забезпечило й релевантне використання авторкою комплексу загальнонаукових та спеціальних методів, що демонструє належний рівень оволодіння здобувачкою методологією наукової діяльності. Так, при написанні роботи використовувалися загальнонаукові та спеціально-юридичні

методи пізнання: історичний метод – покладено в основу характеристики стану наукового осмислення обраної проблематики та окреслення перспектив подальшого дослідження; діалектичний метод – було застосовано, по-перше, при розгляді етичних норм у взаємозв'язку з категоріями філософії та права, а, по-друге, при виявленні їх суперечностей на прикладі етико-правових дилем; порівняльно-правовий метод – використано дисертанткою для з'ясування зарубіжного досвіду з метою удосконалення національного законодавства та правозастосовної практики у межах об'єкта дослідження; метод спостереження дозволив виявити недоліки правового забезпечення етичних норм та проблеми їх реалізації у кримінальних процесуальних процедурах, а метод описання – зафіксувати ці результати; метод аналізу – дав змогу визначити моральні норми та моральнісні установки як складові етики, а метод синтезу – структурувати поняття етика, мораль і моральність у кримінальному процесуальному контексті; метод узагальнення дозволив сформулювати висновки за результатами проведеного дослідження; логіко-юридичний метод було застосовано для розробки пропозицій і рекомендацій щодо удосконалення національного кримінального процесуального законодавства та правозастосовної практики; метод соціальних досліджень у формі анкетування надав змогу врахувати думку фахівців у галузі кримінального судочинства з питань, які входять до предмету дослідження, при цьому застосовувався метод експертних оцінок, який дозволив виявити професійний погляд фахівців у сфері кримінального процесу на сформульовані дисертанткою позиції. Комплексне використання зазначених методів, на думку рецензента, дало можливість Д. Л. Аббасовій здійснити повне, об'єктивне і всебічне наукове дослідження правового забезпечення та реалізації етичних норм у кримінальному процесі України. Отже, з огляду на вказане, можна стверджувати про те, що наукові положення і висновки, сформульовані у дисертації, є належним чином обґрунтованими та достовірними.

Оцінка практичного значення одержаних автором дисертації результатів. Отримані висновки та практичні пропозиції, що містяться у дисертації, можуть бути використані за різними напрямками:

(а) у науково-дослідницькій сфері – для подальших наукових досліджень проблематики правового забезпечення та реалізації етичних норм у кримінальному процесі України;

(б) у законотворчій діяльності – для вдосконалення норм кримінального процесуального законодавства України з позиції етики та інших філософських категорій;

(в) у правозастосовній діяльності – для створення методологічного підґрунтя роботи слідчих, прокурорів, адвокатів, суддів, формування єдиної судової практики з питань реалізації етичних норм у кримінальному процесі України, а також забезпечення прав та свобод людини у кримінальному провадженні;

(г) у навчальному процесі – під час викладання курсу кримінального процесу та інших кримінальних процесуальних дисциплін, а також підготовки навчально-методичних матеріалів з кримінального процесу (підручників, навчальних посібників тощо).

Оцінка новизни представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень та рівня виконання поставленого наукового завдання. Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація Д. Л. Аббасової є першим в Україні комплексним науковим дослідженням проблематики правового забезпечення та реалізації етичних норм у кримінальному процесі. До найбільш важливих положень, які містять наукову новизну, на думку рецензента, можуть бути віднесені такі:

– висловлену в роботі позицію що відсутність чіткої нормативної підстави для врахування релігійних переконань осіб, до яких застосовуються запобіжні заходи, призводить до компенсаторного використання суддями етичних (однак не юридичних) аргументів для обґрунтування окремих

процесуальних рішень у цих питаннях. З огляду на це запропоновано необхідні зміни до ч. 1 ст. 178 та ч. 1 ст. 201 КПК;

– наведення аргументів на користь доцільності запровадження судового контролю при вирішенні питання проведення огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією, у випадках, коли родичі померлого заперечують проти проведення цієї слідчої (розшукової) дії;

– запропоновану дисертанткою пропозицію поширити право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї на представників ЛГБТ-спільноти, які оформили реєстроване партнерство (за умови прийняття ЗУ «Про інститут реєстрованих партнерств») шляхом доповнення п.1 ч.1 ст. 3 КПК України в частині визначення реєстрованого партнера як близького родича або члена сім'ї;

– констатацію авторкою, що спірним з позиції дотримання етичних норм є використання у кримінальному провадженні при проведенні впізнання фотознімків людей (фотографій із акаунтів у соціальних мережах або із інших кримінальних проваджень) без отримання згоди особи, яка зображена на фотознімку, на таке використання. Запропоновані можливі варіанти вирішення цієї проблеми, зокрема шляхом застосування стороною обвинувачення штучного інтелекту (програмного забезпечення) для генерування фотографій-статистів;

– обґрунтування Дарією Лазимівною положення про те, що якщо під час обшуку житла або іншого володіння виникає необхідність провести обшук особи, який передбачає її оголення, має здійснюватися безперервна, але роздільна відеофіксація: відеофіксація обшуку житла та іншого володіння не має перериватися, однак відеофіксація особистого обшуку має здійснюватися в окремій кімнаті на окремий відеофіксуючий пристрій з подальшим записом інформації на окремому матеріальному носії (який зберігається в опечатаному вигляді і може надаватися лише суду під час судового розгляду).

Крім того, ряд інших наукових положень, які сформульовані в дисертації (с. 9-11), удосконалюють сучасне наукове знання щодо правового забезпечення та реалізації етичних норм у кримінальному процесі.

Поставлене наукове завдання виконане на належному рівні, оскільки дисертація містить нові науково обґрунтовані результати проведених досліджень, які розв'язують конкретне наукове завдання – виявити недоліки чинної нормативної регламентації та правозастосовної практики у сфері правового забезпечення та реалізації етичних норм у кримінальному процесі та сформулювати науково обґрунтовані пропозиції з удосконалення правового регулювання та практики застосування норм у цьому напрямку.

Оцінка змісту дисертації та її оформлення. Дисертація характеризується логічним змістовним наповненням відповідно до плану, структура якого забезпечує комплексність та системність опрацювання проблематики, пов'язаної із правовим забезпеченням та реалізацією етичних норм у кримінальному процесі України.

Структура дисертація, на переконання рецензента, є цілком логічною та доцільною для цього виду наукового дослідження. Зокрема, робота складається зі вступу, двох розділів, які налічують 8 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг рукопису дисертації становить 311 сторінок, із яких основний текст 213 сторінок, список використаних джерел (555 найменувань) – 71 сторінка, додатки – 27 сторінок.

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми, висвітлюється ступінь її наукової розробленості, сформулюються об'єкт, предмет, мета та завдання дослідження, визначаються теоретико-методологічні основи й емпірична база, обґрунтовується наукова новизна одержаних результатів, їх теоретичне та практичне значення, форми апробації та структура дисертаційної роботи (с. 4-12).

У першому розділі дисертаційної роботи «Етичні норми у кримінальних процесуальних правовідносинах: теоретичні основи дослідження» дисертантка присвячує свою увагу загальнотеоретичним аспектам обраної

проблематики. Слід підтримати точку зору автора щодо фрагментарного характеру наукового осмислення питань правового забезпечення та реалізації етичних норм у кримінальному процесі України, що, безумовно, актуалізує проведення комплексне дослідження (с. 26). Серед іншого, у цій частині роботи (зокрема, у підрозділі 1.2) особливу увагу зосереджено на питанні структуризації категорій «етика», «мораль», «моральність» у кримінальному процесуальному контексті. Зокрема, запропоновано дефініцію етики як філософської категорії, що охоплює: (а) моральні норми, об'єктивовані у таких зовнішніх формах, як законодавство, релігійні норми, звичаї та традиції (об'єктивна складова); (б) моральнісні установки суб'єкта, які детермінують вибір варіанту поведінки у кримінальних процесуальних правовідносинах (суб'єктивна складова) (с. 40-41).

Надалі у підрозділі 1.2 Д. Л. Аббасова пропонує наступне: у вузькому розумінні етика прирівнюється до норм моралі, а в широкому включає в себе як моральні норми, так і моральнісні установки суб'єктів. Норми моралі існують незалежно від волі людини. Етичність розкривається лише під час взаємодії моралі та моральності. З огляду на це, дисертантка наголошує, що правове забезпечення етичних норм у кримінальному процесі належить до об'єктивного в етиці, а їх реалізація у кримінальних процесуальних процедурах – до суб'єктивного.

Доцільно також відмітити, що перевагою роботи, на думку рецензента, є сформульовані авторкою критерії, які стосуються тематики правового забезпечення та реалізації етичних норм у кримінальному процесі України. Йдеться про ситуації, у яких: (а) кримінальна процесуальна норма містить пряме посилення на етичні категорії (честь, гідність, справедливість, свобода); (б) кримінальна процесуальна норма не містить прямого посилення на етичні категорії, але наповнена етичним змістом; (в) кримінальна процесуальна норма визначає порядок взаємодії суб'єктів кримінального провадження з позиції етичних категорій; (г) існує імовірна суперечність кримінальної процесуальної норми з етичними категоріями; (г) кримінальна процесуальна

норма наділяє суб'єкта правозастосування правом вибору варіанту поведінки у кримінальних процесуальних правовідносинах або не регламентує відносини, які можуть виникнути у правозастосовній практиці.

Вагомими видаються висновки дисертантки (підрозділ 1.3 дисертації) стосовно систематизації міжнародних стандартів правового забезпечення етичних норм у кримінальному процесі України. Зокрема: (а) стандарт професійної поведінки та етичної взаємодії судді, прокурора, слідчого, адвоката; (б) стандарт заборони катування або нелюдського чи такого, що принижує гідність поводження; (в) стандарт недопустимості безпідставного обмеження прав і основоположних свобод людини; (г) стандарт заборони застосування обману в кримінальному процесуальному доказуванні.

Другий розділ дисертації «Проблеми правового забезпечення та реалізації етичних норм у кримінальних процесуальних процедурах» присвячується аналізу проблематики правового забезпечення та реалізації етичних норм у кримінальних процесуальних процедурах. Так, Дарією Лазимівною (у підрозділі 2.1 роботи) було виявлено та здійснено аналіз дотримання етичних стандартів кримінальної процесуальної діяльності під час застосування запобіжних заходів, які передбачають фізичний примус.

Констатовано, що примусове годування осіб, відносно яких застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою не порушує право, гарантоване ст. 3 Конвенції, якщо воно відповідає критеріям, встановленим практикою ЄСПЛ. Водночас, абсолютно правильно аргументовано необхідність удосконалення процедури примусового годування та процесуального порядку розгляду клопотань про надання дозволу на застосування таких заходів.

Прикладне значення дисертаційного дослідження проявляється в формулюванні авторкою висновків, що питання евакуації ув'язнених під час воєнного стану є чутливими з позиції етики в розрізі умов транспортування та застосування спеціальних засобів примусу, які можуть входити у конфронтацію з положеннями ст. 3 Конвенції. При цьому, вивчення

прецедентної практики ЄСПЛ дозволило авторці визначити критерії, які враховує суд при розгляді відповідних скарг.

Не менш важливу частину роботи, на переконання рецензента, становить аналіз проблематики соціальної стигматизації як результату застосування запобіжного заходу (с. 62-67). Зокрема, виділено причини цього негативного явища, серед яких: (а) соціальна (низький рівень правової культури у суспільстві, а відтак ототожнення запобіжного заходу із покаранням); (б) медійна (некоректне інформування громадськості про результати розслідування резонансних кримінальних проваджень); (в) юридична (використання некоректної термінології у текстах судових рішень). Також, акцентовано увагу на тому, що соціальна причина лежить поза завданнями кримінального провадження, у той час як медійна і юридична є результатом відступу від вимог презумпції невинуватості.

Слід також погодитися з думкою автора дисертації, яка висловлена на сторінках роботи, що застосування заходів кримінального процесуального примусу при збиранні доказового матеріалу відносно підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, свідка (у тому числі примусове медичне втручання, яке здійснюється з терапевтичною метою або з метою отримання доказів) не порушують право на свободу від самовикриття за умови, якщо у кримінальних процесуальних процедурах дотримано гарантії, передбачені ст. 3 Конвенції.

У розрізі засади свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї здобувачкою запропоновано на рівні КПК України забезпечити представникам ЛГБТ-спільноти право не свідчити проти реєстрованого партнера як близького родича або члена сім'ї за умови прийняття Закону України «Про інститут реєстрованих партнерств».

На сторінках роботи Д. Л. Аббасова підіймає багато проблемних питань, що пов'язані із провокацією кримінального правопорушення. Зокрема, доведено, що в основі провокації кримінального правопорушення лежать психологічні маніпуляції та обман, що суперечить вимогам етики.

Узагальнено маркери для визначення матеріального (змістовного) та процесуального критеріїв провокації кримінального правопорушення. Акцентовано увагу на тому, що законодавча заборона використовувати докази, отримані внаслідок провокації є недостатньою для викорінення цієї проблеми. Запропоновано криміналізацію провокації будь-якого кримінального правопорушення.

Важливе наукове та практичне значення мають проблеми кримінальних процесуальних механізмів захисту: (а) лікарської таємниці; (б) таємниці сповіді; (в) таємниці приватного спілкування захисника і клієнта; (г) таємниці приватного (особистого і сімейного) життя. У роботі проаналізовано етичні аспекти залучення адвоката до конфіденційного співробітництва (с. 100-119).

Одним з актуальних питань, що підіймаються на сторінках дослідження є питання забезпечення права на свободу світогляду і віросповідання при здійсненні кримінальних процесуальних процедур, зокрема під час: (а) відбирання біологічних зразків для експертизи, освідування, огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією; (б) обрання, зміни чи скасування запобіжного заходу та виконання слідчим суддею загальних обов'язків щодо захисту прав людини; (в) інших процесуальних питань (заявлення відводів з релігійних переконань, відкладення судового розгляду у зв'язку з проведенням релігійних свят або обрядів). Аргументовано, що релігійні переконання мають враховуватись при проведенні слідчих або процесуальних дій, водночас це не наділяє учасників кримінального провадження релігійним імунітетом. У контексті цього питання проаналізовано зарубіжне кримінальне процесуальне законодавство, на підставі чого надано пропозиції щодо удосконалення процесуального порядку проведення огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією.

Плідними з точки зору вдосконалення чинного кримінального процесуального законодавства можна назвати й низку наукових висновків та рекомендацій сформульованих авторкою для вирішення етико-правових проблем проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, які стосуються: (а) використання фотознімків при проведенні слідчої дії у

вигляді пред'явлення для впізнання; (б) залучення таємних агентів для отримання викривальних показань; (в) проведення та фіксації слідчих дій, що супроводжуються оголенням людини. Також доведено обов'язковість участі лікаря при здійсненні особистого обшуку, який передбачає обстеження фізіологічних порожнин тіла людини.

Слушними та такими, що заслуговують на підтримку, є позиції автора дисертації щодо проблемних аспектів етики судового розгляду, а саме, що: сторони мають право коментувати здійснення правосуддя з метою захисту своїх прав, якщо метою таких висловлювань є критика, а не образа; захист доказової інформації, персональних даних сторін або інших учасників кримінального провадження є мотивованою підставою для обмеження права на здійснення відеофіксації судового розгляду або поширення таких матеріалів у публічному просторі; допустимо відтворення у текстах судових рішень ненормативної термінології, яка має доказове значення для кримінального провадження.

Авторкою були розглянуті та піддані науковому аналізу неетичні тактичні прийоми взаємодії учасників кримінального провадження під час судового розгляду, які порушують порядок у залі судового засідання, серед яких: (а) застосування ненормативної лексики і погроз; (б) агресивна поведінка; (в) суперечка з судом; (г) залишення зали судового засідання. Визначено причини неетичної поведінки, а також належні форми процесуального реагування, однією з яких є відвід з підстав, що викликають сумніви у неупередженості учасника. Зокрема: у підрозділі 2.4 роботи Д. Л. Аббасова виокремлює найбільш розповсюджені причини, які вказують на упередженість учасника кримінального провадження і є підставою для його відводу: (а) неетичні висловлювання; (б) притягнення до дисциплінарної відповідальності у зв'язку з порушенням правил професійної етики за результатами розгляду скарги процесуального опонента; (в) «процесуальні маніпуляції» (вплив на свідка під час судового допиту з метою змінити його показання); (г) «процесуальне ігнорування».

Науковий інтерес також викликають підходи автора дисертації до питання «дружби» в соціальних мережах як підстави для відводу учасника кримінального провадження. Визначено чинники, які здатні породити обґрунтовані сумніви у неупередженості суб'єктів. Водночас, окреслено проблемні питання кримінального процесуального доказування при розгляді заяв про відвід з названих обставин (с. 182-187).

Крім того, окрему увагу у роботі приділено проблематиці порушення Правил адвокатської етики як підстави для відмови захисника від виконання своїх обов'язків (ч.4 ст. 47 КПК України) або відводу, самовідводу захисника, представника (ст. 78 КПК України), визначено критерії їх співвідношення. Доведено, що відмова у задоволенні заяви про відвід захисника з підстав, які не передбачені ст. 78 КПК України допускається, оскільки учасники кримінального провадження не позбавлені права реагувати шляхом звернення з відповідною скаргою до Кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури регіону. У той час як відмова у задоволенні заяви про самовідвід захисника порушує етичні межі здійснення адвокатської діяльності й суперечить інтересам кримінального провадження в цілому.

У загальних **висновках**, що завершують основний текст дисертації, Д. Л. Аббасова логічно підсумовує проведену роботу та формулює ключові результати проведеного дослідження у вигляді висновків і пропозицій щодо вдосконалення чинного кримінального процесуального законодавства та правозастосовної практики (с. 194-213).

Список використаних джерел містить 555 наукових, нормативних та правозастосовних джерел, що розміщені в алфавітному порядку (с. 214-284). Робота включає 4 додатка: список публікацій здобувача за темою дисертації та відомості про апробацію результатів дисертації (Додаток А); відомості про апробацію результатів дисертації (Додаток Б); узагальнення результатів опитування практичних працівників та науковців з проблемних питань правового забезпечення та реалізації етичних норм у кримінальному процесі

України у вигляді діаграм (Додаток В); акт впровадження (Додаток Г) (с. 285-312).

Дисертація виконана українською мовою. Стиль викладення матеріалу – науковий. Наукові положення викладені дисертанткою логічно, чітко, послідовно та структуровано з огляду на ступінь їх новизни, що дає можливість усвідомити зміст наукових пропозицій порівняно з висловленими раніше в науці кримінального процесу підходами щодо питань, які є предметом цього наукового дослідження.

Таким чином, ознайомлення з текстом дисертації Д. Л. Аббасової дозволяє зробити висновок про те, що ця робота становить вклад у науку кримінального процесу, оскільки було отримано нові результати у формі наукових висновків щодо правового забезпечення та реалізації етичних норм у кримінальному процесі України, виявленні проблемні аспекти нормотворчості та правозастосування у вказаній сфері, а також формулюванні обґрунтовані пропозиції і рекомендації для їх вирішення.

Загалом позитивно оцінюючи представлене дослідження та відзначаючи наукові досягнення авторки, слід зауважити, що його окремі положення та висновки мають дискусійний характер та вимагають додаткового обґрунтування під час захисту:

1. Підрозділ 1.2 дисертації присвячений поняттю етики та її ролі у регламентації кримінальних процесуальних правовідносин. У одному із блоків цього підрозділу висвітлюються питання щодо використання етичної аргументації як додаткового обґрунтування процесуального рішення. Авторка абсолютно правильно наголошує, що КПК України не зобов'язує сторону обвинувачення отримати згоду потерпілого для огляду трупа, який пов'язаний з ексгумацією, а також, не покладає на суд обов'язок враховувати думку потерпілого під час розгляду клопотання експерта про ексгумацію трупа для проведення судово-медичної експертизи. Однак далі, робиться категоричний висновок: якщо питання про ексгумацію вирішується судом, позиція потерпілих є вирішальною (с. 38). Таке твердження дисертантки, на думку

рецензента, є спірним та потребує додаткової аргументації, навіть з урахуванням пояснення, що така практична ситуація виникає під час розгляду клопотання сторони про призначення повторної судово-медичної експертизи або клопотання експерта, яке обумовлюється неможливістю у інший спосіб надати відповіді, поставлені в ухвалі про призначення експертизи.

2. Досліджуючи проблемні питання етики проведення окремих слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій (підрозділ 2.3) дисертантка пропонує альтернативний спосіб вирішення проблеми, яка пов'язана з необхідністю отримання згоди людини на використання її фотознімку для пред'явлення для впізнання (с. 143-144). Так, пропонується надати можливість стороні обвинувачення застосовувати штучний інтелект для генерування фотографій-статистів. Йдеться про програмне забезпечення для створення зображень, у тому числі зображень людей, яких не існує в дійсності. Втім, на думку рецензента, такий підхід може викликати проблеми в контексті забезпечення допустимості доказів, оскільки доволі складно дотриматися такої нормативної вимоги як відсутність різких відмінностей між особами, зображеними на фото. На мій погляд, якщо вдаватися до «послуг» штучного інтелекту, то генерувати треба не тільки фотографії статистів, а і особи, яку пред'являтимуть для впізнання.

Цікаво також було б почути позицію авторки в контексті її дисертаційного дослідження щодо можливості/неможливості застосування штучного інтелекту при пред'явленні для впізнання особи за матеріалами відеозапису, враховуючи відсутність нормативних вимог й до відеозаписів, які використовуються під час цієї слідчої (розшукової) дії.

3. На стор. 132 дисертації авторка, за результатами ретельного аналізу наявних у судовій практиці підходів щодо врахування релігійних переконань під час зміни або скасування запобіжного заходу, пропонує унормувати процесуальний порядок надання дозволів на участь у релігійних обрядах, а саме доповнити ч. 1 ст. 201 КПК України. З пропозицією дисертантки не можна не погодитись. Водночас, (розуміючи, що це питання дещо виходить за

межі Вашого дослідження) цікаво було б дізнатися думку Дарії Лазимівни щодо необхідності внесення законодавчих коректив й до визначення підсудності слідчого судді, до предмета віддання якого належить розгляд відповідних клопотань. Йдеться про те, що, на думку рецензента, з метою уніфікації нормативної регламентації підсудності слідчих судді, доцільним є визначення підсудності – ... *до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування...*

Проте міркування, що були рецензентом наведені вище, стосуються питань, що мають дискусійний характер, а тому не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи, яка містить необхідну кількість теоретичних положень, що відповідають вимогам наукової новизни і мають доктринальне та прикладне значення. Вони лише підкреслюють актуальність, комплексність та багатогранність проблем, які авторка досліджує в своїй роботі.

Таким чином, ступінь наукової новизни дослідження, обґрунтованість наведених у ньому положень, висновків та рекомендацій відповідає вимогам до дисертації на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Відображення наукових положень в опублікованих працях. Результати дослідження відображені в наукових статтях і тезах доповідей авторки на наукових конференціях, що загалом свідчить про достатній рівень апробації. Основні результати дослідження знайшли відображення у 11 публікаціях (4 статті у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України; 7 тез доповідей на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях).

Дотримання здобувачкою академічної доброчесності. Фактів академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації у дисертації та/або наукових публікаціях дисертантки рецензентом не виявлено.

Відсутність конфлікту інтересів. Рецензент не має реального чи потенційного конфлікту інтересів щодо здобувачки та/або її наукового керівника.

Загальний висновок. Дисертація Аббасової Дарії Лазимівни «Правове забезпечення та реалізація етичних норм у кримінальному процесі України» є самостійною, комплексною, завершеною працею, що містить нові науково-обґрунтовані результати проведених досліджень, що мають важливе значення для розвитку науки. Поставлене наукове завдання виконане на належному рівні, дисертація свідчить про те, що здобувачка оволоділа методологією наукової діяльності. Дисертація Аббасової Дарії Лазимівни «Правове забезпечення та реалізація етичних норм у кримінальному процесі України» на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право» відповідає спеціальності 081 – Право та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року (зі змінами і доповненнями, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 03 квітня 2019 року № 283), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року (зі змінами, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 21 березня 2022 № 341), а її авторка – Аббасова Дарія Лазимівна – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент

**кандидатка юридичних наук, професор,
доцент кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого**



Підпис *Туманянц А.*
Засвідчую
Нач.ВК *Туманянц А.*
09. 11. 2023 р.

Ануш ТУМАНЯНЦ